

CUPRINS

ARHITECTURA ȘI FRICA – Prefață de Françoise Pamfil	7
ARGUMENT	11
(DE)LIMITĂRILE CONCEPTULUI DE LOC • LOCUL	
EXCLUSIVIST	17
• Locul • practică exclusivistă	19
• Între <i>loc</i> și <i>ne-loc</i>	21
• Locuri <i>ne la loc</i>	26
• Un loc pentru dizabilități perceptuale	31
DE LA FRICĂ LA FOBII	39
• Frica • mecanism de supraviețuire	42
• Un mecanism special • basmul	53
• Frica • mecanism de <i>inadaptare</i>	61
FOBIILE SPAȚIALE ÎN COTIDIAN	81
• Claustrofobia • frica de spații închise și strâmte	85
• Acrofobia • frica de înălțimi	97
• Agorafobia • frica de spații deschise și aglomerare	108

DANA POP

ARHITECTURA ȘI FRICA	121
• (Re)adaptându-ne mediul	121
• Spațiul defensiv • Oscar Newman	127
• Matricea spațială • Bill Hillier • Christopher Alexander	140
• Spațiul supraaglomerării • Russell Murray	154
BIBLIOGRAFIE	165

(DE)LIMITĂRILE CONCEPTULUI DE LOC • LOCUL EXCLUSIVIST

Obiectele care ne înconjoară și spațiile dimprejur au anumite semnificații; avem anumite *percepții* asupra lor. Pentru fiecare dintre noi, același set de obiecte se raportează la sisteme de referință diferite, sunt legate între ele în mod diferit, au importanță diferită. Ne *recreăm* și *recompunem* propria lume, din fragmente de realitate obiectivă, într-un *spațiu propriu*. Fiecare societate, fiecare cultură, fiecare individ își produce propriul său spațiu. Astfel, noi, ca indivizi, ajungem să locuim spații succesive, concentrice, care se includ reciproc. Aceste distanțe, înainte de a avea semnificații culturale, răspund unei nevoi strict biologice și pot fi reprezentate sub forma unor succesiuni de bule, care ne înconjoară – aceste distanțe oscilează de la nivelul distanței intime, la cel al distanței personale, apoi al distanței sociale și, în final al distanței publice⁶.

⁶ *qq.v.* Edward T. HALL, *The Hidden Dimension* (New York NY: Anchor Books, 1969, 1990); Edward T. HALL, *The Silent Language* (New York NY: Doubleday & Company, Inc., 1959); Nicolae JURCĂU și Rodica M. NICULESCU, *Psihologie școlară* (Cluj-Napoca: U.T. Pres, 2002): pp. 152-153.

Spațiul este unul dintre acele concepte pe care le folosim ca atare. În utilizarea cotidiană, până și diferența dintre *spațiu* și *loc*⁷ este îndoielnică. Dar, totuși, dintr-o perspectivă arhitecturală, cea a producătorului de *spațiu* și *loc*, avem nevoie să studiem, să examinăm și să clarificăm evenimentele, semnificațiile și experiențele care fac parte din cotidian. Iar, pentru că „omul este o ființă socială”⁸, și creația de loc – și, implicit, și cea de spațiu – trebuie să fie obligatoriu o *manifestare socială*.

În perpetua încercare de a delimita, încadra sau defini *locul*, se poate însă ajunge la situații extreme, în care procesul de formare sau adaptare a locului la mediul social nu se mai face într-un mod natural, ci se creează o *politică* a locului care hotărăște ceea ce este sau nu adecvat. Locul poate ajunge să se manifeste violent pentru a-și impune criteriile de filtrare. Astfel, îl privim dintr-o nouă perspectivă, din care locul nu mai este spațiul care se adaptează sau mulează transformărilor naturale ale cotidianului; ci, devine un spațiu rigid, cu reguli clare. Acest loc, atunci când se confruntă cu situații sau relații noi, refuză să se adapteze, preferând eliminarea lor – prin urmare, *locul* devine un spațiu al *excluziunii*.

⁷ vezi pe larg: Christian NORBERG-SCHULZ, *Genius Loci – Towards a Phenomenology of Architecture* (New York NY: Rizzoli International Publication, 1980); Yi-Fu TUAN, *Topophilia – A Study of Environmental Perception, Attitudes, and Values* (Englewood Cliffs NJ: Prentice-Hall Inc., 1974); Edward W. SOJA, „Thirdspace: Expanding the Scope of the Geographical Imagination”, în *Human Geography Today*, ed. Doreen MASSEY, John ALLEN și Philip SARRE (Cambridge: Polity Press, 1999): pp. 260-278.

⁸ Aristotel, *Etica nicomahică*, trad. Stella PETECEL (București: IRI, 1998, ediția a 2-a), p. 2101 (1169 b).

• Locul • practică exclusivistă

Ca simplu exercițiu, putem observa, chiar și la nivelul practicilor verbale cotidiene, că se face simțită această dimensiune exclusivistă a locului. În fiecare limbă există un tip de a formula expresii precum „este un om la locul lui”, „nu-și găsește locul”, „ne la locul lui”, „din capul locului”, „fără loc” sau „omul sfințește locul”, „la loc de cinste”, „în locul lui”. Acest tip de expresii evidențiază tocmai legătura între o localizare fizică și prezumții legate de un comportament dezirabil. În acest context, Cresswell concluzionează că, atât oamenii, cât și evenimentele sunt fie „la locul lor” sau „ne la locul lor”.⁹ Limita locului se stabilește, astfel, prin excluderea a tot ceea ce nu este „la locul lui”. Continuând acest raționament, Mary Douglas consideră chiar că murdăria este, de fapt, „materie ne la locul ei”.

„Pantofii nu sunt murdari în sine, dar este considerat ca fiind murdar a-i pune pe masa de sufragerie; mâncarea nu este murdară în sine, dar este considerat ca fiind murdar a lăsa ustensile de gătit în dormitor sau stropi de mâncare pe îmbrăcăminte, sau echipamentul de baie în camera de zi, sau haine împrăștiate pe scaune.”¹⁰

⁹ Tim CRESSWELL, *Place – A Short Introduction* (Malden MA, Oxford, Carlton: Blackwell Publishing, 2004), p. 103.

¹⁰ citat original: „Shoes are not dirty in themselves, but it is dirty to place them on the dining table; food is not dirty in itself, but it is dirty to leave cooking utensils in the bedroom, or food bespattered on clothing, similarly, bathroom equipment in the drawing room; clothes lying on chairs.”, Mary DOUGLAS, *Purity and Danger: an Analysis of Concepts of Pollution and Taboo* (New York NY: Praeger, 1966), p. 36; *apud* CRESSWELL, *Place*, p. 103.

Dorința de clasificare, de delimitare și specializare a locului, este inevitabil dublată de dorința de excludere, expulzare și segregare. Cu alte cuvinte, dorința de a crea un loc, naște automat categoria opusă de elemente *indezirabile*, care *trebuie* excluse pentru a se păstra și perpetua caracterul locului. Termenul de anacorism (*anachorism*), pe care îl inventează Cresswell, face referire tocmai la aceste lucruri care *nu* sunt la locul lor, la fel cum *anacronismul* se referă la nepotrivirea evenimentelor în raport cu timpul.¹¹ Doreen Massey, de exemplu, face o distincție între ceea ce susține că este o noțiune idealizată – adică locul înțeles ca spațiu al unei comunități omogene și coerente – și fragmentarea și dezagregarea cotidiană. Autoarea susține că tocmai prin faptul că există o dorință, o idealizare a unei noțiuni coerente de loc – și care să se suprapună perfect peste cea de comunitate – se demonstrează, de fapt, că realitatea cotidiană este una a *spațialității fragmentate*. Ocazional există reacții defensive care se manifestă sub anumite forme de naționalism, reacții de excludere a „noilor veniți”, a „intrușilor” sau a „neadaptaților”, sau – practicând un anumit sentimentalism – față de „un patrimoniu igienizat”.¹²

¹¹ CRESSWELL, *Place*, p. 103.

¹² Doreen MASSEY, „A Global Sense of Place”, în *Space, Place, and Gender*, Doreen MASSEY (Minneapolis MN: University of Minnesota Press, 1994): pp. 146-156, p. 147.

- Între *loc* și *ne-loc*¹³

Utilizarea în cotidian a *locului* înseamnă, automat, crearea de ordine, organizarea spațiului. Problema care apare este că, cu fiecare loc nou creat, se naște automat și o *deviație* sau un spațiu, un mediu, care nu corespunde ordinii locului și care rămâne decupat în urma delimitării sale – acesta este spațiul *ne-locului*.

Termenul de *non-loc*, folosit de Augé¹⁴, nu este neapărat opusul locului, ci, mai degrabă, este complementar locului; nu contrazice locul, ci este în antiteză cu el fără, însă, să i se opună – este un *anti-loc*. Non-locul este în continuare o formă a locului, doar că trăsăturile care îl caracterizează sunt opuse locului. Marc Augé, atunci când definește locul, stabilește trei caracteristici esențiale: locurile sunt *identitare*, devin *suportul unor relații* și au *istorie*. Non-locul, pe de altă parte, este produsul „supermodernității”, este un spațiu căruia individul nu poate să îi aparțină și care nici nu îi aparține. Este doar un spațiu de tranziție. Arhetipul non-locului este spațiul nomadului – aeroportul, gara, stația de metrou, hotelul – spații pe care ni le amintim doar în termeni generici.¹⁵ Non-locul este imaginea în oglindă, complementară locului – ele ajungând să se potențeze reciproc.

Opusul locului, pe de altă parte, ar fi spațiul decupat, rămas în urma delimitării tuturor locurilor – cu alte cuvinte

¹³ vezi pe larg: Dana POP, „Loc, ne-loc și non-loc”, *Arbitext* 3 (2012): pp. 104-105.

¹⁴ Marc AUGÉ, *Non-places – An Introduction to Supermodernity*, trad. John Howe (Londra, New York NY: Verso, 2008, ediția a 2-a).

¹⁵ AUGÉ, *Non-places*, p. 70.

spațiile dintre spații sau spațiile care sunt reziduale, spațiile cu un caracter neconturat. Christian Lars Schuchert realizează o analiză interesantă a acestor spații, pe care le leagă de un concept împrumutat din sociologie, și anume, efectele prefixului „ne-” (*un-*)¹⁶. Conceptul pornește de la frenezia lansată de *Facebook*, prin introducerea butonului „îmi place” (*like*) și butonul imediat următor „*unlike*”, dar care nu înseamnă neapărat că nu îmi place, ci, mai degrabă, că a încetat să îmi placă, deci ar fi vorba de o atitudine neutră față de ceva – plăcere, *ne*-plăcere.¹⁷ Schuchert translatează acest tip de prefix în arhitectură și urbanism, calificând spațiile decupate sau fragmentele urbane ca fiind *ne*-locuri.

Ne-locurile, prin neutralitatea lor, sunt niște spații foarte interesante din punct de vedere conceptual: sunt practic *ne*-caracterizabile, relațiile se diluează în aceste spații ale trecerii, ale tranziției dintre două locuri. Lipsa de caracter, fluiditatea, indecizia, imprecizia și neclaritatea sunt ceea ce fac din acest *ne*-loc, din acest spațiu vag, adevăratul opus al locului – fiind

¹⁶ Christian Lars SCHUCHERT, „UN/PLACES – Context and Creative Potential of Spatial Fragments” (lucrare prezentată în cadrul conferinței *Fragile's International Student Conference* – Sint-Lucas 2nd International Student Conference, Sint-Lucas School of Architecture, Ghent, Belgia, 20-21 septembrie, 2012); *q.v.* Christian Lars SCHUCHERT, „UN/PLACES – Context and Creative Potential of Spatial Fragments”, în *Fragile's International Student Conference – book of abstracts*, ed. Eveline VANKEMENADE, Caroline NEWTON, Auriel de SMET și Frederick de RYCK (Ghent: Sint-Lucas, 2012): pp. 25-26.

¹⁷ *Boom*-ul prefixului „*un-*” merge și mai departe născând, spre exemplu, relații de tipul „friend”-„*unfriend*”, „store”-„*unstore*”, „branding”-„*unbranding*”.

vorba despre o opoziție perceptuală, gestaltistă chiar, de tipul figură-fond și nu de o opoziție conceptuală, negativă. Tocmai de aceea, ne-locul este ideal pentru experimente, pentru testări de idei, pentru încercări temporare. Aceste spații sunt parte din cotidian, dar, în același timp, ele au posibilitatea de a prezenta scenarii paralele, trasee alternative, tocmai datorită ambiguității spațialității lor – spațiul lor se poate dilata sau se poate contracta, are calitatea spațială de *prag* înspre o lume a tatonărilor, adică este un spațiu al metaforei spațiale. Este vorba despre acea calitate ambiguă a arhitecturii pe care Ito o denumește arhitectură imprecisă (*blurring architecture*)¹⁸. Delimitările nu sunt clare și ele lasă loc de interpretare și de legătură, de întrepătrundere a spațiului interior cu cel exterior, a spațiului omogen cu cel cu caracter.

Acest spațiu vacant, neocupat – într-o formulă mai mult sau mai puțin temporară – poate deveni o resursă de inovație, de creativitate, de nod relațional, care să scurtcircuiteze și să resusciteze chiar interacțiunea socială a colectivității. Proiectul „Nu este un teren viran” (*Not a vacant lot*)¹⁹, din Philadelphia, și-a propus să „descătușeze” potențialul acestor tipuri de terenuri. Proiectul a pornit de la identificarea celor 40 000 de terenuri virane ale orașului și localizarea lor în cadrul activității

¹⁸ Dana VAIS, *Global și local în arhitectura contemporană* (Cluj-Napoca: U. T. Press, 2011), p. 113.

¹⁹ Irina VINNITSKAYA, „The Imbued Potential of Vacant Land”, *ArchDaily*, 4 ianuarie, 2012, accesat 2 februarie, 2014, <http://www.archdaily.com/182981/the-imbued-potential-of-vacant-land/>; q.v. „Philadelphia Center for Architecture”, Design Philadelphia, accesat 2 februarie, 2014, <http://www.designphila-delphia.org>.

și texturii zilnice a orașului. Astfel, artiști și designeri au încercat să își însușească câte unul dintre aceste terenuri și să îl reintroducă în textura urbană a orașului, pornind în două direcții majore: fie prin a transforma situl în sine într-o *destinație*, fie printr-un obiect, care, prin stimularea vizuală pe care o propune, devine parte a vieții orașului.

Prima intervenție a fost amplasată în apropierea Universității de Arte, reprezentând o hartă „reinterpretată” a Philadelphiei, care a fost realizată împrejurul unui cub din aluminiu – epicentrul proiectului, gândit să descătușeze potențialul acestui teren viran. Cubul, în sine, este folosit, alternativ, ca scenă, suprafață de proiecții sau spațiu tridimensional de identificare și monitorizare a transformărilor terenurilor virane din oraș. Această hartă spațială – devenită ea însăși o manifestare artistică – marchează, prin tuburi din PVC alb, cele 250 de situri asupra cărora s-au realizat intervenții, în timp ce alte tuburi albastre marchează poziția monumentelor și clădirilor reper din oraș. Efectul obținut a fost uluitor datorită faptului că numărul acestor terenuri virane este copleșitor mai mare față de cel al locurilor considerate a fi reprezentative pentru identitatea orașului – subliniind, prin urmare, potențialul creativ și identitar al acestor ne-locuri.

Ioana Tudora²⁰ identifică *maidanul* ca fiind un astfel de ne-loc, în peisajul cultural românesc. Din punctul de vedere al autoarei, maidanul se conturează ca *un loc al indeterminării* – loc marginal al disoluției. Specific ne-locului, maidanul

²⁰ Ioana TUDORA, „Maidanul ca alternativă – spontaneitate versus planificare”, în *Altfel de spații – studii de heterotopologie*, ed. Ciprian MIHALI (București: Editura Paideia, 2001): pp. 123-133.